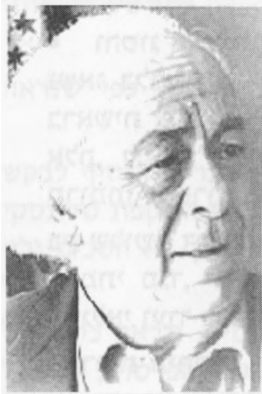

חגיגת הלפרין

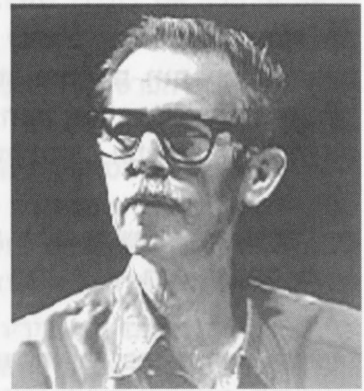
הפריצה מן הארמון המכושף

יחסי ע' הלל ואברהם שלונסקי

אברהם שלונסקי היה דמות אב, 'בעל-הבית', שבצל קורתו מסתופפים הכול, ה'מאסטרו' בלהקה הספרותית ובו-בזמן היה גם "היעד הראשי לאקט ההתמרדות, האיש שממנו עליך להיפרד, אם חפץ חיים משלך אתה". כך תיאר משה שמיר, מהסופרים המרכזיים בדור תש"ח, את היחסים בין סופרי הדור לבין 'אביהם' הרוחני אברהם שלונסקי (ספר "ילקוט הרעים", מוסד ביאליק, 1992, עמ' 14).

אברהם שלונסקי

ע' הלל

שלונסקי פתח לפני סופרי דור תש"ח את במותיו,¹ קיבל בברכה את פניהם של סופרי המשמרת הצעירה, הכניסם להיכלה של הספרות, וטיפח את ביכורי יצירתם.² רבים מסופרי דור תש"ח תיארו את השפעתו הגדולה של שלונסקי עליהם, ומצד שני את הצורך שלהם לצאת מתחת כנפיו של 'האב הגדול' ולמצוא שביל עצמאי וייחודי בספרות, מחשש שייהפכו ל"שלונסקים קטנים", כפי שהגדיר דן בן-אמוץ בהומור את התופעה ("פרס שלונסקי", "מה נשמע", 1959, עמ' 301-303).

בין שלונסקי לבין הסופרים הצעירים נרקמו מערכות יחסים שונות ומגוונות. אין דומה מערכת הקשרים בין שלונסקי לבין בנימין גלאי,³ שבו ראה שלונסקי

בראשית הדרך את בנו הרוחני וממשיכו, למערכת היחסים המורכבת, שנרקמה בינו לבין נתן שחם, בנו של ידידו-יריבו לשעבר מתקופת 'כתובים', אליעזר שטיינמן, וסופר צעיר ששלונסקי אהבו מילדותו. ומערכות יחסים אלו שונות מאוד ממערכת היחסים שניסה שלונסקי לבנות עם הסופר ס' יזהר, שאותו העריץ, וממערכת היחסים שלו עם מרדכי טביב, שאותו טיפח ועודד לעבור מכתבת שירה לפרוזה. כל מערכת יחסים כזאת נבדלת באופיה ובהתפתחותה.

חשיבותן של מערכות יחסים אלו היא בתרומתן הייחודית להבנת ראשית התפתחותם של סופרי דור תש"ח ולמיפוי האקלים התרבותי בשנות ה-40 וה-50 בארץ-ישראל.

בהכללה ניתן לומר, כי אפשר לסמן שלושה דגמים עיקריים של מערכות יחסים המאפיינים את הקשרים, שנוצרו בין שלונסקי לבין סופרי דור תש"ח:

- סופרים ששלונסקי הכניסם בברית השירה העברית וכל חייהם זכרו לו את חסדו זה;

- סופרים שאף הם זכו לתמיכתו ולעזרתו של שלונסקי בראשית דרכם, אולם כעבור זמן התרחקו ממנו ונשאו בלבם משקע כבד וטענות קשות נגד אופי חניכתו;

- והסוג השכיח ביותר: סופרים אשר היתה להם ביקורת על שלונסקי והם נשאו בלבם משקעים, אולם זכרו לו את חסד נעוריהם ואת תמיכתו בהם בראשית צעדיהם, ותמיד נותרה בלבם "פינה חמה" אליו ואל שירתו. יוצרים אלה, למרות הביקורת שהיתה להם על שלונסקי, המשיכו להעריך את תרומתו לספרות העברית ולתרבות העברית.

בין שלושה דגמים אלה נעות מערכות היחסים של משה שמיר, נתן שחם, דוד שחם, מתי מגד, יגאל מוסנזון, מרדכי טביב, ע' הלל, עוזר רבין, שלמה טנאי, בנימין גלאי ועוד רבים אחרים.

מערכות היחסים בין שלונסקי לסופרי דור תש"ח רב בהן לעיתים קרובות הסתום והחבוי על הברור והמפורש, וזאת משום שתי סיבות עיקריות: הראשונה היא, שבחינת מערכת יחסים קשורה לבחינת רגשות, והללו מעצם טיבם אינם מתועדים בכתב, אלא באים לידי ביטוי בעל פה או נותרים כמוסים בלבבות.

הסיבה השנייה היא, שגם כאשר מדובר ביחסים שבין שלונסקי לבין סופרים חיים, שיכולים לספר על קשריהם עימו, קשה להגיע לחקר האמת. לא תמיד מוכן הסופר לשוחח בפתיחות על נושאים רגישים אלה, וגם כאשר הוא נאות להאיר את עיני החוקרים, קשה לסמוך ממרחק השנים על הזיכרון. לעיתים קרובות עלבונות העבר נמחקים ונצבעים בצבעי הנוסטלגיה או להיפך, מועצמים ומוקצנים.

ואף על פי כן, אין חוקר התקופה וספרותה פטור מלנסות ולהבין את מערך היחסים החשוב והמורכב שנוצר בין אבי השירה המודרניסטית, המשורר אברהם

שלונסקי, לבין תלמידיו הצעירים - כמעט כל סופרי דור תש"ח, משוררים וכותבי פרזה כאחד.

מערך יחסים זה חשוב גם לתיאור ראשית יצירתם של סופרי דור תש"ח ומהלכו השפיע על המשך דרכם של הסופרים הצעירים.⁴

* * *

מערכת הקשרים בין שלונסקי לבין ע' הלל דומה במבנה התשתית שלה לדגם השני, אותו דגם שראשית מהלכו היה ניסיון התקרבות ובקשת עזרה מ"המאסטר" הגדול וסופו בריחוק הלבבות ובתחושת טינה וקיפוח.

כמעט מראשית כתיבתו ועד פרסום ספרו הראשון (1944-1950), ולמרות ששלונסקי היה הראשון, שפתח לפני ע' הלל את הבמות הספרותיות, לא היה ע' הלל אסיר תודה לו וכעס וטינה העיבו על קשריהם. מה היו הגורמים לכך? נראה שאפשר למנות לפחות שש סיבות.

א. איש אמונו הראשון של ע' הלל לא היה המשורר שלונסקי אלא המבקר דוד כנעני, חבר קיבוץ מרחביה, שתמך בו ועודד אותו בצעדיו הראשונים. לדוד כנעני הראה ע' הלל את ביכורי שירתו, ובו ראה את המורה הראשון ומי שעודד אותו בראשית צעדיו.

ב. שמחת הפרסום הראשון ב'משמר' נמהלה בעוגמת נפש, כפי שנראה בהמשך.

ג. ע' הלל לא הסתפק בעובדה, ששלונסקי פרסם את דבריו והוסיף לבקש ממנו הדרכה מפורטת בכתיבת שירים. בקשה זו לא תאמה את השקפת שלונסקי על אופי העידוד שיש לתת למשורר צעיר. הוא אמנם קירבו, אך לא הסכים ולא יכול היה לשמש כמדריכו הצמוד.

ד. ע' הלל פרסם את שיריו הראשונים בהיותו צעיר לימים, ונראה כי כמעט נפרש לפניו "שטיח אדום" והוא לא היה מוכן נפשית לקשיי הפרסום, שנתקל בהם בהמשך דרכו ותלה את הקולר לקשיים אלה בעיקר בשלונסקי. הוא כעס עליו משום שלדעתו לא מיהר לפרסם את שיריו, השהה את התשובות על מכתביו ושינה בפרסומי שיריו ב'עתים' שורות אחדות ללא התייעצות עימו.

ה. ע' הלל נזקק לעזרת שלונסקי, אבל לבו היה נתון לשירת אלתרמן, ובה ראה את מקור ההשפעה הגדול על שירתו.

ו. יתכן כי התרחקותם של שני המשוררים, א' שלונסקי וע' הלל, נבעה גם מהבדלי הפואטיקה שביניהם. שירתו המוקדמת, המתרוונת והנלהבת של ע' הלל, שונה מאוד באופיה משירת שלונסקי.

ראשית התייעוד, שנותר בידינו לקשרים שבין שלונסקי לבין ע' הלל, היא חליפת מכתבים ביניהם מנובמבר-דצמבר 1944. ע' הלל היה אז צעיר כבן שמונה עשרה, יליד קיבוץ משמר העמק, בן להורים ממייסדי הקיבוץ. מגיל צעיר כתב שירים, ונהג להראותם למבקר דוד כנעני, איש קיבוץ מרחביה. כנעני ביקש

לפתוח לצעיר המתחיל צוהר לעולם הספרותי ושלח על דעת עצמו שירים אחדים, שמצאו חן בעיניו, למוסף הספרותי של 'משמר' שערך שלונסקי. שניים מהשירים נתפרסמו ב'משמר' בערב חנוכה ביום 8.12.44. שירים אלה נמצאו בעיזבונו בין מחברות שירי הנעורים שלו. השירים נמצאו בנוסחים אחדים עם תאריך כתיבה מדויק. השיר "שיר לאיילות הבר" נכתב ביום 22.11.44 ואילו השיר "שיר לרצפת האורווה" נכתב למחרת ביום 23.11.44. מתאריך הכתיבה עולה, כי השירים התפרסמו עוד בטרם יבשה הדיו על הנייר. רק שבועיים עברו בין זמן הכתיבה לבין הפרסום!

אם ניקח בחשבון, כי השירים עברו בדרך כמה תחנות, משולחנו של ע' הלל בן השמונה עשרה אל דוד כנעני ומשם אל שולחנו של העורך הספרותי שלונסקי ומשם היישר לפרסום ב'משמר', ניתן לראות בכניסתו של ע' הלל לספרות העברית כניסה מהירה מאוד ואולי אף מהירה מדי.

* * *

עם זאת, שמחת הפרסום הראשון לא היתה שלמה והעיבו עליה שני גורמים. הראשון שבהם אכן קשור למהירות הפרסום. ע' הלל חש באופן אינטואיטיבי, כי מהירות זו היתה בעוכריו, ומן ההתכתבות בינו לבין שלונסקי עולה, כי בצד הגאווה והשמחה חש כמי שעדיין לא הבשיל כל צרכו. למרות העובדה, שגם דוד כנעני וגם שלונסקי מצאו את שיריו ראויים לדפוס, עדיין חש אי ביטחון לגבי ערכה הסגולי של שירתו. עובדה זו גרמה לכך, שהיה לו צורך עמוק - יותר מאשר למשוררים אחרים שנתלבטו בינם לבינם ונתקלו בקשיי פרסום - בעזרה, בעצה, בהדרכה ובעידוד.

ע' הלל החל בכתיבת שירים מילדותו ובעיזבונו נמצאו שירי ילדות מגיל שבע (!). אולם הכתיבה האינטנסיבית החלה כנראה בשנת לימודיו האחרונה, בכיתה "ב". לפי עדותו, בשנה זו נשלחו ילדי קיבוץ משמר העמק לקיבוץ מרחביה. הם עבדו חמישה ימים ויום אחד הוקדש ללימודים. ייתכן שפרץ הכתיבה שלו בשנה זו קשור להיכרותו עם המבקר דוד כנעני, שראה את שיריו הראשונים ועודד אותו בראשית צעדיו. בחינה מדוקדקת של מחברות שיריו הגנוזים מגלה, כי לקראת סוף שנת 1944 חל שינוי ביחסו של ע' הלל לשיריו. בשירים שנכתבו עד נובמבר 1944 ראה שירי בוסר וגנום, והחל לשלוח לפרסום רק שירים שנכתבו מאז ואילך.

במכתב לשלונסקי, ללא תאריך, ככל הנראה מדצמבר 1944 (ארכיון שלונסקי, מכון כץ, א 10:3-1453) פנה אליו בבקשה לסייע לו בכתיבת שיריו. את תחושת הבוסר, שחש כלפי שיריו ביטא בהסברו לשלונסקי, כי כל השירים שכתב עד כה "נכתבו - פרא, ללא הדרכה ממשית".

"מאז כתב אני שירים מרגיש אנכי צורך בהדרכה ועצה". כתב ע' הלל בתערובת של חוסר ביטחון, תמימות וקורטוב של חוצפת צעירים בראשית צעדיהם, "ולו יכולת לעזרני בזאת, ודאי שהיה זה טוב מאוד. אני מקווה שאינך

עסוק מעל הראש, ותוכל לייעץ לי פה ושם בענייני שירה. אני אשלח לך את השירים שלי שטובים בעיניי".

שלונסקי ביקש אמנם לעודד את הצעיר המתחיל, אולם לא באותה מתכונת של עצה והדרכה שציפה לה ע' הלל. במכתב תשובתו [ללא תאריך] הבהיר, כי אינו יכול ללמדו בהתכתבות כיצד לכתוב שירה טובה: "מובנת לי מאוד חרדתך ורצונך 'לקבל עזרה'. אך מה עזרה יכולה לבוא כאן? שני שיריך שנדפסו נשאו חן בעיני ובעיני חברי. יש בהם הוכחה מספקת למקור של שירה שאתה נושא בך. וגם עדות לחוש הצורה שלך. - - כשתזדמן העירה אשמח להיפגש עמך ולשוחח. - - אך בחליפת מכתבים מה אוכל לעשות? הארצה לפניך הרצאות-בכתב, חלילה?" והוא חותם: "בידידות מתחילה, א. שלונסקי" (ארכיון ע' הלל, מכון כץ, 25:5).

סיוע נוסף להשערה, שע' הלל לא היה שלם עם שיריו הראשונים, ניתן למצוא בעובדה, שלא כינס את שני השירים שנתפרסמו ב'משמר' בספרו הראשון "ארץ הצהריים" (1950) ואף לא בספרים מאוחרים יותר. ביקורת עצמית והתייחסות אירונית והומוריסטית לראשית כתיבתו ניתן למצוא במכתב רב העניין,⁵ שכתב ע' הלל למשה שמיר ביום 25.11.44. במכתב זה הוא מספר, שהתחיל לכתוב שירים בגיל צעיר מאוד "בערך לפני חמש עשרה שנה"⁶ והוא מתאר בהומור, כי "הקדיש" כשלושים משיריו לכלניות, "עשרים לנרקיסים וכיוצא במספרים כאלה לכל מיני עצמים, חגים, מאורעות וכן הלאה...". הוא מבקר קשות את הפואמה הדרמטית שלו, שכתב כשמונה חודשים לפני כתיבת מכתבו ואומר, כי הגיע בה "לידי שכלול חרוזאי רב וקלישות תוכן מדהימה" והוא מצטט ממנה קטעים להוכחת דבריו...⁷

* * *

הנושא השני שהעיב על שמחת הפרסום היה הטעות בשם, שבו החל ע' הלל את דרכו מעל הבמות הספרותיות. שני שיריו הראשונים נתפרסמו תחת שם המחבר 'הלל חתולי'. שם המשפחה המקורי של משפחת ע' הלל היה קוטוביץ. אביו, בנימין, ראה את שם המשפחה כאילו נגזר מן המילה הפולנית Kotwica שפירושו 'עוגן' ועברת אותו לשם 'עגני'. אולם בפולנית Kot משמעו 'חתול',⁸ ובקיבוץ משמר העמק כינו הכול את אביו, שהיה בין השאר גם מלחין, משורר ומנצח תזמורת,⁹ בשם "חתולי", וכמעט לא זכרו את שמו המקורי.

כאמור, כנעני שהעביר את השירים הראשונים ל'משמר', סבור היה ש"חתולי" הוא שם משפחתו של הלל, וכך גם מסר את שם מחבר השירים. עוגמת הנפש, שנגרמה לע' הלל, מתוארת במכתבו למשה שמיר מיום 25.11.44:

"את השירים לא פרסמתי אני בעיתון אלא דוד כנעני. ואמנם נדהמתי מאוד כשנודע לי, שהלל חתולי עלה על דפי העיתון. מיד נתמלאתי תימהון של שמחה ורוגז. שמחה משום ש... ברור! ורוגז משום ששם משפחתי אינו חתולי אלא עגני". שלונסקי לא שבע נחת מהשם 'חתולי' ואף לא מהשם 'עגני', והציע להלל לבחור לעצמו שם חדש: "שיריך בעיני - טובים עד מאוד" כתב לו שלונסקי, "אך השם! ישמרנו השם מן השם הזה. חתולי - אינו מתאים מחמת האסוציאציה של

לל חתולים לגבי משורר. ועגני - חלילה לך. הרי יש אחד כותב שירים גרועים ושמו עוגן. ולמה לך שותפות כזאת?" (ארכיון ע' הלל, מכון כץ, 25:5 במכתב ללא תאריך, ככל הנראה מסוף שנת 1944).

ואכן זמן קצר אחר כך החליף הלל את שם משפחתו ל'עמר', אך כידוע גם בשם זה לא השתמש ע' הלל בכתיבתו הספרותית. הוא נטל את האות הראשונה ע' ואימץ לו את שם העט ע' הלל,¹⁰ שיכול היה להתפרש הן כ'עמר' והן כ'עגני'.

הקשר בין שלונסקי לבין ע' הלל נמשך גם בשנים 1945-1946, ומן העובדה ששלונסקי הזמינו להשתתף בכתב העת 'עתים', שעמד לצאת בעריכתו בשנת 1946 (ארכיון ע' הלל, מכון כץ, 25:5 מכתב מיום 4.1.46). ניכר, שראה בו משורר מבטיח. אולם כבר בתקופה זו ע' הלל לא היה מרוצה מיחסו של שלונסקי אליו.

במכתב ללא תאריך (ככל הנראה משנת 1945) קבל ע' הלל על כך, ששלונסקי לא הזדרז לפרסם את השיר "זאב מוכה ברק" ב'משמר' שעה ש'בינתיים הופיעו ונשנו שירי משוררים רבים הקשורים לעיתון" ולא כתב לו, אם בכלל ראוי לדעתו השיר לפרסום (ארכיון שלונסקי, מכון כץ, 10:3-1453). הוא מוכן היה לקבל את העובדה, שיתכן שהשיר אינו ראוי לדפוס, אולם אי הוודאות ביחס לשירו ציערה אותו מאוד. הוא הסביר במכתבו הנ"ל את רגישותו הרבה בכך, שהוא כמשורר צעיר "רגיש יותר מאילנות גבוהים שסוערו כבר רבות". בסופו של דבר נדפס השיר "זאב מוכה ברק" ב'משמר' ביום 4.10.46. אולם רק כעבור חודשים רבים מזמן שנשלח לשלונסקי.

לאחר פרסום שיריו במשך כשנה וחצי בעיתונים ובכתבי העת, ביקש ע' הלל לכנס את שיריו ולהוציא ספר ראשון. במכתביו לדוד הנגבי מאמצע שנת 1946 ניסה לשכנעו, שהגיעה העת להוציא לו ספר בהוצאת 'ספרית פועלים'. גם במכתבו אל דוד הנגבי ניכרת אותה תערובת של חשיבות עצמית עם ספקות המנקרים בו בנוגע לעצמיותה של שירתו. הוא חש, ששירתו נכתבת בצלה של שירת אלתרמן ומידת המקוריות והעצמאות שבה מוטלים בספק,¹¹ ובמכתביו הוא מודה, כי "שאלת הוצאת הספר היא פרובלמטית", בגלל "מידת עצמאותם של השירים" (מכתבו לדוד הנגבי מסוף שנת 1946, גבעת חביבה, 24 6 (5)).

מסוף שנת 1944, זמן פרסומו הראשון ועד סוף שנת 1946 פרסם ע' הלל כתריסר שירים בלבד מתוך השירים הרבים, שהיו טמונים במגירתו.

הנימוקים שנתן מדוע אצה לו הדרך להוציא ספר שירים מלמדים, כי מאז פרסומו הראשון עבר תהליך קשה, והפך ממשורר צעיר ששיריו נחטפו כמעט לפרסום למי שנאלץ לחזור אחרי עורכים והרגיש, בצדק או שלא בצדק, כי דרכי הפרסום כמעט נחסמו בפניו. לדבריו, לא היתה לו במה מתאימה לפרסום, משום ש"ילקוט הרעים" פשט את הרגל, וב'משמר' שלונסקי החרים אותו ולא הגיב על השירים ששלח אליו.

לא ברור האם היתה זו תחושה סובייקטיבית או שמסיבה זו או אחרת התאכזב שלונסקי משיריו, אולם יש להביא בחשבון, כי באותה תקופה חל שבר עמוק בחייו הפרטיים של שלונסקי, והוא היה שרוי במצוקה עמוקה. מצבה של

אשתו הראשונה, שחקנית האוהל לוסיה, הורע מאוד, והיא התמכרה יותר ויותר לטיפה המרה. שלונסקי היה אובד עצות וחיפש דרך לעזור לה, לאחר לבטים קשים החליט לשלוח אותה לפנסיון לגמילה בשוויץ. באותם הימים היתה זו משימה קשה ביותר הן מבחינה ארגונית והן מבחינה כספית, וקרוב לוודאי שלא היו לשלונסקי זמן וסבלנות להיות מורה דרך רוחני לצעיר קצר-הרוח.

פרשת חייו של שלונסקי בתקופה זו לא היתה ידועה אלא למתי מעט מידידי הקרובים, וע' הלל ודאי שלא ידע על כך. יתכן שגם העובדה, שהמפגש בין ע' הלל ושלונסקי נערך בתקופה קשה זו בחיי המשורר, גרמה להתרחבות הקרע ביניהם.

* * *

סיבה נוספת היא, שהקלות בה התקבל לספרות העברית לא הכינה את ע' הלל לקראת הקשיים של פרסום ספר שירים ראשון. המשורר הצעיר חש שהתבזה במאמציו שארכו כארבע שנים לשכנע את ראשי 'ספרית פועלים' להוציא לאור את ספרו הראשון. על פניותיו ענה לו דוד הנגבי, עורך 'ספרית פועלים', שיתאזר בסבלנות, משום ש"תור השירה הוא ארוך ארוך", וכי קודמים לו ספריהם של בנימין גלאי, לאה גולדברג ויוכבד בת-מרים. ונוסף לכך, ההוצאה מתקשה בכלל בפרסום ספרי שירה, משום שהללו אינם רווחיים. " - - - והמנהלה בכלל בוכה על ספרי שירה..." כתב דוד הנגבי (ארכיון ע' הלל, מכון כץ, 25:5 מכתב מיום 27.10.47). ממכתבו של איש מנהלת ההוצאה, פייטל שוהם, לדוד הנגבי, מתברר, כי אלה לא היו דברים בעלמא, וכי ההוצאה עמדה בפני דילמה רצינית. מצד אחד, ביקשו להיות סנדקי דור המשוררים הצעירים ובדרך זו לקרבת לתנועת 'השומר הצעיר', ומצד שני, לעיתים קרובות הפסידה ההוצאה כספים כאשר פרסמה ביכורי שירה של משוררים על חשבונה. "רחמים" כתב פייטל שוהם, "אם כבר עוסקים אנו בספרי שירה באינטנסיביות כה רבה - - - ואם כבר קיבלנו על עצמנו מצנטיות של השירה והמשוררים הצעירים, תעשה לפחות מבחר קפדני ומצומצם. ספר שירים קטן הוא בכ"ז חצי צרה" (ארכיון גבעת חביבה, מכתב מיום 13.4.50).

נוסף לסיבות האובייקטיביות, נראה שע' הלל לא ידע כיצד יש לפנות להוצאת הספרים ולקדם את הוצאת ספרו. בתמימותו הרבה כמשורר צעיר, בן קיבוץ, ובשל חוסר ניסיונו, לא חשב, שעליו להגיש להוצאה כתב יד מסודר, כדי שלקטורים יבחנו את טיבו ורמתו. הנגבי זירזו לעשות זאת והסביר לו, כי לא ניתן להוציא לאור ספר על פי התרשמות משיריו, שנתפרסמו בעיתון: "מזה רק יודעים אנו שאתה ראוי לפרסום. אבל אם הספר ראוי לשמו - מתברר בעיון בחומר המקובץ" (ארכיון ע' הלל, מכון כץ, 25:5, מכתב מיום 22.10.46).

אולם גם לאחר שהוגש כתב היד, לא נתפנו הנגבי או שלונסקי לעסוק בו והנגבי הודיע לו, שספר שיריו לא יוכל לצאת לאור בשנת 1947. באותה תקופה שהה שלונסקי בשוויץ כציר בקונגרס הציוני, והנגבי הציע לשלוח את כתב היד לעזריאל אוכמני, כדי שיחווה את דעתו (ארכיון ע' הלל, מכון כץ, 25:5, מכתב

מיום 22.12.46). רק לאחר קרוב לארבע שנים, בסוף שנת 1950, זכה ע' הלל שספרו הראשון "ארץ הצהריים" יצא לאור בהוצאת 'ספרית פועלים'.

* * *

הנקודה האחרונה, שהעיבה על מערך היחסים בין ע' הלל לבין שלונסקי, היא אולי הנקודה העמוקה ביותר, שעמדה בבסיס כל מערך יחסו של ע' הלל לשלונסקי. נקודה זו מקורה בהבדל בין יחסו של ע' הלל לשירתו של שלונסקי לבין זו של אלתרמן.

ע' הלל אהב מאוד את שירת אלתרמן. כבר בראשית דרכו קבע, מי שהיה סנדקו לדברי שירה, דוד כנעני, כי שירתו של ע' הלל נכתבה בצלה של שירת אלתרמן. במכתב שכתב דוד כנעני לע' הלל ביום 9.8.45 טען, כי בשיר ששלח אליו ע' הלל "כרגיל, ניכרת בו השפעה חזקה של אלתרמן", עם זאת יש לציין, כי בהמשך דבריו מיתן קביעה זו באומרו, כי ע' הלל עיכל את ההשפעה "על דרך עצמאית" (ארכיון ע' הלל, מכון כץ, 25:5).

קביעה זו בדבר השפעתה העצומה של שירת אלתרמן על שירת ע' הלל היתה יסוד מוסד של כל מי שהגיב על ביכורי שירתו של ע' הלל. גם הסופרים בני דורו דיברו על כך כעל דבר מובן מאליה. משה שמיר, למשל, במכתבו אל שלמה טנאי [ללא תאריך, ככל הנראה משנת 1944] כתב על 'משירי בן הכפר'¹² של ע' הלל, כי השירים מצאו חן בעיניו, "יש בהם חיות רבה, כוח כובש רב וציוריות עשירה". עם זאת קבע כי "אלתרמן מצלצל אצלו מכל שורה ושורה - אך בכל זאת השפעה זאת היא השפעה מבורכת" ("ילקוט הרעים", עמ' 301).

משה שמיר

נתן אלתרמן

אין ספק שדברים אלה על השפעת שירת אלתרמן העמיקו לחדור לתודעת המשורר הצעיר, וככל הנראה גם הוא עצמו הכיר בכך, כי שירת אלתרמן היא מקור ההשפעה הדומיננטי על שירתו. דווקא משום שהעריך את אלתרמן, חש מאוד, ששירתו אינה אלא חיקוי לשירת אלתרמן, וכי שירתו שלו חסרה עצמיות

ומקוריות. בתמימות נעורים פנה ישירות לאלתרמן, המשורר הנערץ, וכפי הנראה ביקש שיחווה את דעתו על שיר שלו שפורסם, ויאמר לו, אם אכן לדעתו יש בשירו משום פלגיאט או חיקוי לשיריו של אלתרמן. מכתבו של אלתרמן [במכתב ללא תאריך, סביר להניח שמשנת 1945] מעיד על הזהירות ועדינות הנפש, שבהן טיפל המשורר הנערץ במשורר הצעיר והנבון, שחיפש את דרכו בשירה. ניכר כי עז היה רצונו של אלתרמן לעודד אותו ולתרום ככל יכולתו להכרתו העצמית כמשורר בזכות עצמו. את עניין ההשפעה ביטל אלתרמן מכל וכל. הוא טען, שלא הרגיש כל השפעה על השיר, וכי אין בו "אף שמץ של תלות מכאנית" במשהו שאינו משל ע' הלל עצמו.

"כל הנוטל עט בידו נעשה בו ברגע בעל-חוב לעצים ולאבנים ולספרים ולאנשים שאולי אף אינם ידועים לו, ואת חובו להם הוא פורע רק בדרך הכתיבה", כתב אלתרמן. גם בהמשך המכתב חזר אלתרמן בתוקף על טענתו, שאך מקרה הוא, שע' הלל פנה דווקא אליו, משום שהשפעתה של שירתו על שירת ע' הלל אינה רבה יותר מכל השפעה אחרת של משוררים חיים ומתים כאחד. הוא ביקש לסגור את הפרשה באופן הנחרץ ביותר, ועשה זאת בהבטיחו לו, כי לא הראה את מכתבו של ע' הלל לאיש ועתה החזיר לו את המכתב ביחד עם תשובתו ויעץ לו לקרוע הן את המכתב והן את התשובה, ולהתנהג כאילו לא היו דברים מעולם (ארכיון ע' הלל, מכון כץ, 25:5).

ע' הלל עצמו טען, כי בשיריו הראשונים הושפע דווקא משלונסקי, אולם במהלך התבגרות שירתו מן הבוסר אל הבשל החליף את המקור המשפיע ועבר משירת שלונסקי אל שירת אלתרמן: "תקופת מה אחרי זה הושפתי עצומות מ'כוכבים בחוץ' ומצאתי את עצמי בחרוזיו של אלתרמן כמו בבית, ואז עברתי מן הריתמוס השלונסקאי אל זה האלתרמני והתחלתי לפייט שירים שונים. אינני מנסה אף להסתיר את העובדה שלפי שעה אני כותב כמעט רק בצלו של אלתרמן, אך סבורני שעד כה נמנעתי מכל פלגיאט. ולא זו בלבד: במקרה שסבור אני שחרוז זה או אחר גנוב, הריני לפשפש בכל ספרו ורק לאחר שאני יוצא זכאי הריני משאיר את החרוז" (מכתבו הנ"ל של ע' הלל למשה שמיר, "ילקוט הרעים").

* * *

כנותו של ע' הלל נוגעת ללב. ניכר שניסה לשפוט את עצמו בחומרה רבה והתאמץ מאוד לצאת מתחת למכש ההשפעה העצום של שירי שלונסקי ואלתרמן ולמצוא את ניגונו הייחודי. גם ממרחק השנים, בראיון שהעניק בשנת 1985, חזר ע' הלל ודיבר על ההשפעה העצומה של שירת אלתרמן על שירתו: "רוב השירים מן הזמן ההוא לא התפרסמו. בצדק. הם היו מין 'שירי אלתרמן לעניים'. הכרתי את שירתו והערצתי אותה." אולם בראיון זה גם טען, כי בסופו של דבר הצליח למצוא את דרכו הייחודית: "התחלתי לכתוב יותר ויותר, והשירים התקבלו והתפרסמו. הם גם הלכו והתרחקו משירי אלתרמן. זאת לא היתה החלטה קרה ומחושבת, אבל היה צורך ורצון לפרוץ ולצאת מהארמון המכושף של

אלתרמן-שלונסקי-לאה גולדברג. הרגשתי שהמציאות שאני חווה אותה, היא לא המציאות שלהם - - אמרתי לעצמי: אני אכתוב את מה שאני חי ואיך שאני רואה את העולם שלי, שמסביב לי." (ראיון ליוסף בר-יוסף, 'פריחת העולם בסיבוב כפר-סבא', 'במחנה', 18.9.85).¹³

המתבונן בשיריו המוקדמים של ע' הלל - הללו שנתפרסמו והללו שנותרו גנוזים בעיזבונו - בוודאי ימצא את עקבות שלונסקי ואלתרמן ברבים מן השירים, אולם גם את השפעת ביאליק ואורי צבי גרינברג.¹⁴ עם זאת נראה, שהיתה הגזמה רבה בתחושתו של ע' הלל, כי שירתו היא כמעט פלגיאט של שירת אלתרמן, משום שכבר בשיריו הראשונים מגלים הנושאים שבחר ואופן עיצובם מקוריות לא מעטה וניכר, כי נולדו מחוויה ייחודית של מי שנולד וגדל בקיבוץ הארצישראלי של שנות השלושים והארבעים.¹⁵

כאמור, לבו של ע' הלל הלך שבי אחרי קסמה של שירת אלתרמן, אולם היה עליו לפנות אל 'המאסטר', כפי שכינו סופרי דור תש"ח את שלונסקי, שיעזור לו בראשית צעדיו. שלונסקי היה הכוח שהניע את גלגליהם של רוב המפעלים הספרותיים בני הזמן והוא זה שיכול היה לעזור לו בפועל בפרסום שיריו בבמות הספרותיות ובכינוסם בספרים. ע' הלל חזר וכתב אליו, חיכה בדריכות לתשובותיו שהתמהמהו או כלל לא באו, ונאלץ לקבל גם תשובות שדחו את בקשותיו.

אחת מטענותיו של ע' הלל כנגד שלונסקי היתה קשורה למדיניות העריכה שלו. שלונסקי ידוע היה כעורך קפדן שמתקן את כתבי היד של חבריו הסופרים¹⁶ ולא כל שכן את כתביהם של משוררים וסופרים מתחילים. חלק מהם היו אסירי תודה על תיקוניו,¹⁷ אך רובם לא היו מרוצים וכעסו עליו במידה זו או אחרת.

ע' הלל האשים את שלונסקי, שבתור עורך 'עתים' עשה בשיריו כבתוך שלו. הוא השמיט בתים ושורות בלא התייעצות עמו, ובכך סילף את תוכן השירים. לדבריו, העורכים (קרי: שלונסקי) "היו עושים בשירי כבתוך שלהם - - מסלפים ומלים ומעקמים את התוכן ומוסיפים על דעת עצמם". על כן החליט לא לשלוח משיריו ל'עתים' [מכתבו לדוד הנגבי ללא תאריך, כנראה מהמחצית השנייה של 1947, ארכיון גבעת חביבה, 24. 4. (3)]. ואכן ב'עתים' פרסם ע' הלל רק שלושה שירים: "הללו שמי כוכב" (גל', 11, כ"ו כסלו תש"ז, 19.12.46) "קול מים רבים" (גל', 44, כ"א באב תש"ז, 7.8.47) ו"על מכונית משא דודג' בכביש חיפה-תל-אביב", (שנה שנייה, גל' 8, י"ד בכסלו תש"ח, 27.11.47). שירים אלה אמנם כונסו בספרו "ארץ הצהריים" בשינויים רבים, בהשמטות של שורות ובתוספת של שורות, אולם כיוון שלא שרדו כתבי יד, אין לדעת, אם נוסח 'עתים' הוא נוסח ששיפץ שלונסקי, וע' הלל, שלא היה מרוצה מתיקוניו, חזר ושינה לנוסח ראשון בכנסו אותם בספר, או שאלה הם תיקונים מאוחרים של ע' הלל עצמו.

במכתביו הראשונים לע' הלל חתם שלונסקי "ידידך, א. שלונסקי" ו"בידידות מתחילה, א. שלונסקי". באחד ממכתביו אלה אף כתב לו, שלפניהם עוד "מים רבים-רבים של מו"מ", אולם נבואתו של שלונסקי לא נתקיימה, ומה שהתחיל

בסימן של קשרים ארוכים ומתמשכים - נקטע כמעט באבו. היחסים בין השניים נתקרו וע' הלל לא זכר לשלונסקי את חסד נעוריו של היותו עורכו הראשון, וכמעט לא הזכיר עובדה זו בראיונות שהעניק ובהם סיפר על ראשית כתיבתו.

מיד לאחר פרסום שירו האחרון ב'עתים' יצא ע' הלל במתקפה נגד שלונסקי, ובגיליון היחיד של כתב העת 'דף חדש', שיצא לאור בספטמבר 1947, במדור "דק ודש", הוקיע ע' הלל (בפסבדונים 'דרדר') את התנערות שלונסקי מעקרונות שלהם הטיף. לדבריו, אותו שלונסקי, שיצא בגיליון הראשון של 'עתים' נגד המשורר א.צ. גרינברג, וראה בו משורר "שחור שבשחורים, מוקצה מחמת אידיאולוגיה" - זנח את עקרונותיו, וכעבור שנה בלבד הופיע עם גרינברג בלוח הארץ תש"ח, "ודווקא שלונסקי מרבי-המחמירים בעניין זה של מחיצות ושל הופעה במחיצה אחת"...

נראה שהתקפה זו של ע' הלל נגד שלונסקי היא אחת ההתקפות הראשונות הישירות, שהתקיפו הסופרים הצעירים את מי שמעמדו נראה באותה תקופה בלתי מעורער והיה הפוסק האחרון בענייני סופרים וספרות.

* * *

בדברים שלעיל ניסינו לתאר את ראשית הקשרים בין ע' הלל לבין שלונסקי ואת מהלך התפתחותם, מבקשת תמיכה ועידוד של המשורר הצעיר ע' הלל ועד התרחקות, טינה ואף התקפה גלויה כנגד המשורר המולך בכיפה - אברהם שלונסקי. אולם מעבר למקרה הפרטי, יש לראות מערכת יחסים זאת גם במישור העקרוני. "המקרה הפרטי" של יחסי שלונסקי וע' הלל חוזר ומדגים את חוקיות עלייתה של משמרת צעירה על במת הספרות ויחסה האמביוולנטי אל המשמרת הוותיקה, השלטת בספרות.¹⁸

הסופרים הוותיקים מקדמים את הסופרים הצעירים בשמחה ועם זאת, הם מנסים להשפיע על דרכם ולכוון אותם לכיוון הרצוי להם. מצד שני, הסופרים הצעירים צמאים להכרת הסופרים הוותיקים, אך בה בעת הם עושים הכול, כדי להראות את ייחודם ואת השוני בין ספרותם לבין הספרות שקדמה להם.¹⁹

בהתאם לחוקיות זו ביקש ע' הלל את ההכרה, העצה והעזרה של שלונסקי, ומצד שני לא קיבל את "הבעלות" על שירתו ולא השלים עם תיקונו ועם האפוטרופסות שלו.

יחסיו של ע' הלל עם הוצאת 'ספרית פועלים' התערערו עוד יותר דווקא לאחר פרסום ספרו. כבר בשנת 1951 פנה ע' הלל ל'ספרית פועלים' וניסה לשכנע את אנשי ההוצאה, שיוציאו מהדורה מורחבת של ספרו "ארץ הצהריים". אך הם ענו לו בשלילה.²⁰ ובמשך השנים 1951-1956 חזר ופנה מפעם לפעם וניסה ללא הצלחה לשנות את החלטתם.²¹ בחלוף השנים, כאשר הבין שאין לו סיכוי לשנות את החלטתם, נפגע מאוד ובצעד יוצא דופן החליט באופן חד-צדדי ובלי לבקש את אישור ההוצאה, להעביר את הזכויות לפרסום מהדורה מורחבת של "ארץ

הצהריים" להוצאת 'הקיבוץ המאוחד'. הוא עמד מול לחציהם ואיומיהם של אנשי 'ספרית פועלים' והודיע להם, כי מסר את השירים למנחם דורמן, שעמד אז בראש הוצאת 'הקיבוץ המאוחד' וכי לא ישנה את החלטתו. [מכתבו לדוד הנגבי משנת 1956, ארכיון גבעת חביבה 24. 8 (3)].

הוצאת 'הקיבוץ המאוחד' קיבלה את השירים ובשנת 1956 פרסמה מהדורה מורחבת²² של "ארץ הצהריים", ואחר כך מהדורה שנייה בשנת 1960.²³ <

הערות

1. "הדף לספרות" של "השומר הצעיר", "עתים", "דפים לספרות" של 'משמרי', "על המשמרי", "אורלוגין".
2. וראו גם דבריו של גרשון שקד "הסיפורת העברית 1880-1980", הוצ' כתר והקיבוץ המאוחד, כרך ד', 1993, עמ' 47.
3. ראו: גליה שגיב, מאזנים.
4. אחד הנושאים המעניינים, שעדיין לא נחקר די הצורך, הוא השפעתו של שלונסקי על אחדים מסופרי דור תש"ח לעבור מכתבת שירה לפרוזה.
5. המכתב התפרסם ב"ילקוט הרעים", הוצ' מוסד ביאליק, 1992, עמ' 329.
6. אמנם לפי המכתב טעות היא או לשון גוזמה, משום שחמש עשרה שנה קודם לכתבת המכתב היה ע'י הלל כבן שלוש בלבד...
7. נראה כי גם כאן הגזים ע'י הלל, ושפט את עצמו בחומרה רבה מאוד. בחינת שיריו הגנוזים מגלה, כי אמנם ע'י הלל הזכיר לא מעט שמות פרחים וצמחים בשיריו, אולם הללו שולבו בדרך כלל באופן אינטגרטיבי בשירי אהבה. שמות ותיאורי פרחים נמצאים בשירים "חוט של חן וחסד" (הנורית, הכרכום והרקפת) "נרקיסים בחושך" "קללת יופי" (חרדל הבר, פרג, סיפן, חרצית, צפורני חתול) "עלומי יעל ומותה" (כרכומים).
8. תודתי לד"ר רות שנפלד על עזרתה בפענוח משמעותו של שם המשפחה הפולני.
9. עוד על אביו של ע'י הלל ועיסוקיו המגוונים ראו "פריחת העולם בסיבוב כפר-סבא, ראיון עם ע'י הלל. ראיון: יוסף בן יוסף, במחנה, 18.2.1985.
10. על התופעה של קיצור שם המשפחה לאות הראשונה שלו בתקופה זו (ס' יזהר, ע'י הלל, ט' כרמי) ראו בספרו של ראובן קריץ, "הסיפורת של דור המאבק לעצמאות" הוצ' פורה, 1978, עמ' 119, הערה 1.
11. חשוב לציין, כי התלבטויותיו של ע'י הלל לגבי ערכם של שיריו ומידת עצמאותם לא היו רק בהקשר לשירת אלטרמן, וגם במכתביו אל דוד הנגבי הוא חוזר שוב ושוב על הבקשה, שיורה לו כיצד לשפר את שיריו.
12. שיר בשם "בן הכפר" נדפס ב'על החומה', אדר תש"ו, אולם בחינת כתבי היד שבארכיון ע'י הלל - מכון כץ מגלה, כי יתכן שהכוונה לאחד מהשירים "את של כולם" או "ברק בלילה" שנתפרסמו ב'ילקוט הרעים' ג', אשר שייכים היו, ככל הנראה, למחזור שירים בשם "בן הכפר". שני שירים אלה נכללו בספרו הראשון "בארץ הצהריים" (1950). כותרת השיר "את של כולם" שונתה ל"ברוח", והוא השיר הפותח "ארץ הצהריים", ואילו השיר "ברק בלילה" נוסף למהדורה המורחבת של "ארץ הצהריים" משנת 1956

- משה שמיר התבונן במהדורה הראשונה של "ארץ הצהריים" ועל כן ככל הנראה כתב, כי השיר "ברק בלילה" "נידון לגניזות עד בחוברת הצנועה של ילקוט ג"י וראו: "ספר ילקוט הרעים", הוצ' מוסד ביאליק, 1992, עמ' 32).
13. על השפעת שירת אלטרמן על שירת ע'י הלל ראו עוד בספרו של צבי לוז "שירת ע'י הלל", הוצ' הקיבוץ המאוחד, 1996, עמ' 57-62 וכן בספרה של חיה שחם "הדים של ניגון, שירת דור הפלמ"ח וחוברת 'לקראת' בזיקתה לשירת אלטרמן", הוצ' הקיבוץ המאוחד, 1997.
14. על השפעת אצ"ג על שירי ע'י הלל ראו בדברי משה שמיר בתוך "ספר ילקוט הרעים", הוצ' מוסד ביאליק, 1992, עמ' 39.
15. כך אפשר למצוא בשיריו הראשונים של ע'י הלל, שחלקם הגדול נותר גנוז, שירים שכתרתם "שרב" או "תפילת הרגב אל המים" תיאור שפירית, כבשה-משכוכית, סרפדים ועוד אלמנטים ארצישראליים המאפיינים את מראות ילדותו.
16. ראו לעניין זה למשל את דבריו של א"ב יפה בספרו "א. שלונסקי, המשורר וזמנו", הוצ' ספרית פועלים, 1966, עמ' 250-254.
17. ראו למשל דבריו של מרדכי טביב ברשימתו "המגלה", 'על המשמר', 12.12.54.
18. על המורכבות ביחסי משמרות הסופרים ראו מחקרה המקיף של נורית גוברין על "ילקוט הרעים", 'ילקוט הרעים' - מציאות של המשך ומיתוס של התחלה", ספר ישראל ליון, כרך ב', אוניברסיטת תל-אביב, 1995, עמ' 21-52.
19. שם, עמ' 23-24.
20. ראו מכתבו של פייטל שוהם לע'י הלל מיום 9.5.51, ארכיון ע'י הלל, מכון כץ.
21. ראו למשל מכתבו של דוד הנגבי מיום 24.5.55, ארכיון גבעת חביבה, 24.5.7).
22. במהדורה המורחבת שונו שירים אחדים, שיר אחד הוצא ונוספו 13 שירים חדשים.
23. ממכתבו של דוד הנגבי אל מזכירות הקיבוץ הארצי ניתן ללמוד משהו על המאבקים שליוו מאחורי הקלעים את פרסום כתבי היד של ע'י הלל. הנגבי האשים ישירות את איש המנהלה פייטל שוהם בכך, שפסל את כתבי היד של ע'י הלל בלא ידיעתו וויתר עליהם לטובת הוצ' הקיבוץ המאוחד (מכתב מיום 2.11.51, ארכיון גבעת חביבה, ה-3 (1)51).